

sîler'in ilk dönemlerinde Hâricî fikirleri benimsemiş olan Diyarbekirîler IX. asırdan itibaren Hanbelî ve Mâlikî, Selçuklu hâkimiyetinden itibaren de Hanefî mezheplerini kabul ettiler; Mervânîler devrinde ise Abbâsî halifelerinin desteğiyle Şâfiîliğin yerleşmeye başladığı görülmektedir. Nasrûddeve zamanında Şâfiî fakihî Ebû Abdullah Muhammed b. Beyân el-Kâzerûnî Diyarbekir'e giderek mezhebini yaymaya başlamıştı. İbnü'l-Esir, Şâfiî mezhebinin bölgede onun döneminde yerleştiğini söyler (*el-Kâmil*, IX, 67). Hanbelî fakihî Ebû'l-Hasan Ali el-Âmidî aslen Bağdatlı olmasına rağmen Halife Kâim-Biemrillâh'ın isteği üzerine 450 (1058) yılında Âmid'e giderek ölümüne (467/1074) kadar burada ders vermiştir. Âmid'deki Mesûdiye Medresesi'nde bulunan 590 (1194) tarihli kitâbede şehirde dört mezheb fakihinin ders verdiği zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rûzrâverî, *Zeylû Tecâribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth), Oxford 1921, III, 83-84, 247; a.e.: *Continuation of the Experiences of the Nations* (trc. D. S. Margoliouth), Oxford 1921, VI, 84-85; Azîmî, *La chronique abrégée d'Al-Azîmî* (nşr. Cl. Cahen, JA, CCXXX [1938] içinde), s. 358-448; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdülâtîf Avad), Beyrut 1974, s. 49-52, 59-61, 82, 103; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mü'âtu'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, bk. İndeks; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, I, 324-330; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), I, 160; IV, 212-213; *Ürfalı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 55-57, 90, 100-103, 109-110; İsmail Galib, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, İstanbul 1312, s. 364-372; M. van Berchem – J. Strzygowski, *Amida*, Heidelberg 1910, s. 22-37; M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklu Devri I: Anadolun'un Fethi*, İstanbul 1944, s. 137-150; a.mlf., "Diyarbakir", *İA*, III, 610-613; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, bk. İndeks; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 299-301; Saîd ed-Dıvecî, *Târîhu'l-Mevsil*, Musul 1402/1982, I, 160-161; Abdurrahman Tufantoz, *Mervanoğulları: 380-478/990-1085* (doktora tezi, 1994), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; H. F. Amedroz, "The Marvânid Dynasty at Mayyâfâriqin in the Tenth and Eleventh Centuries A.D.", *JRAS* (1903), s. 123-154; K. V. Zetterstéen, "Mervânîler", *İA*, VII, 780-781; V. Minorsky, "Meyyâfârikîn", a.e., VIII, 198-199; Carole Hillenbrand, "Marvânids", *EI*² (İng.), VI, 626-627; H. Bowen, "Naşr al-Dawla", a.e., VII, 1017-1018.

ABDÜRRAHİM TUFANTOZ

MERVE

(bk. SAFÂ ve MERVE).

MERVERRÜZÎ, Ebû Ali

(أبو علي المروزي)

Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed

b. Ahmed el-Merverrûzî

(ö. 462/1069)

Şâfiî müctehidi ve kadı.

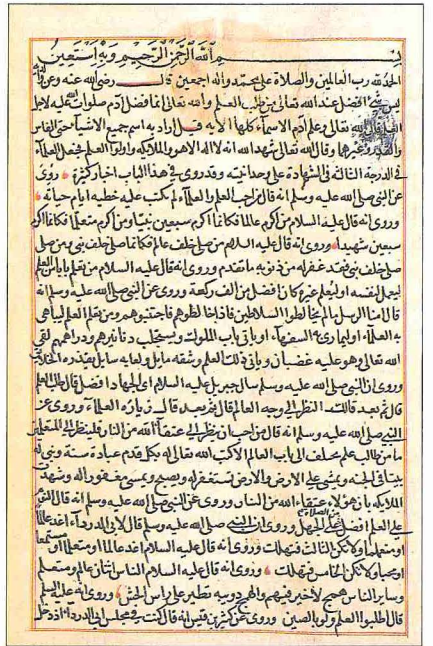
Şâfiî ulemâsı arasındaki şöhretine rağmen hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Nisbesinden, Horasan bölgesinde Murgâb nehrinin yukarı kısmında küçük bir şehir olan Merverrûzlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu şehir kısaca Merrûz şeklinde telaffuz edildiğinden nisbesi Merrûzî olarak da kaydedilmektedir. Kadılık yapmasından dolayı daha çok Kadı Hüseyin diye tanınmıştır. Çağdaşı Ebû Âsım el-Abbâdî (ö. 458/1066), Şâfiî ulemâsının biyografisine dair eserinde kendisinden birkaç kelimeyle söz ederek onun "ilmin süsü" ve derin kavrayış sahibi olduğunu belirtir. Kendisine en yakın müelliflerden Şâfiî fakihî ve tarihçi Abdülgâfir el-Fârisî (ö. 529/1135) Merverrûzî'yi "Horasan fakihî" diye niteleyerek Nişâbur'da hadis tahsil ettiğini, çağının onunla tanıdığını; künyesini Ebû Muhammed olarak kaydeden, kendisinden dolayı Merverrûz'un ulemâ yatağı ve fukaha uğrağı haline geldiğini kaydeder. Sonraki kaynaklarda zikredildiğine göre Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl el-Mervezî'den fıkıh okudu ve önde gelen talebeleri arasında yer aldı. Ebû Nuaym Abdümelik b. Hasan el-İsferâyînî, Ebû Bişr Ahmed b. Muhammed el-Herevî ve başkalarından hadis rivayet etti. Başta fıkıh olmak üzere dinî ilimlerde uzmanlaştı, bölgede adını duyurdu. Kaynaklarda muhakkik ve müdekkik bir âlim olduğu, "Habrü'l-ümme" (ümmetin büyük âlimi) lakabıyla anıldığı kaydedilir. Yetiştirdiği talebeleri arasında İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevellî, Ferrâ el-Begavî, Hasan b. Abdullah en-Nihî, Ebû'l-Fazl Abdülkerim b. Yûnus el-Ezcâhî, Sa'd b. Abdurrahman el-Esterâbâdî, Abdürrezâk b. Hassân el-Menûî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed es-Serahsî gibi âlimler bulunmaktadır. Merverrûzî 23 Muharrem 462 (11 Kasım 1069) tarihinde Merverrûz'da vefat etti.

Merverrûzî, mezheb imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihad yapan "ashâbü'l-vücûh" müctehidlerden sayılmakta, *et-Ta'likâ*'sında da görüldüğü üzere kendisinden mezhebin diğer önde

gelen âlimlerinin görüşlerine aykırı ictihadlar nakledilmektedir (bazı görüşleri için bk. Sübkî, IV, 359-365). Nevevî'nin kaydettiğine göre müteahhir Horasan ulemâsının eserleriyle (Mütevellî'nin *et-Tetimme* ve *et-Tehzîb*'i, Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-maḥlab*'ı gibi) Gazzâlî'nin kitaplarında "kadı" kelimesi mutlak olarak kullanıldığından Ebû Ali el-Merverrûzî, Irak Şâfiî ulemâsının kitaplarında ise Ebû Hâmid Ahmed b. Bişr el-Merverrûzî kastedilir. Buna karşılık İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî Ebû İshak eş-Şîrâzî ve Iraklı âlimlerin fıkıhla ilgili hususlarda mutlak olarak kadı kelimesiyle Ebû't-Tayyib et-Taberî'yi, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî ve Horasanlı âlimlerin ise Ebû Ali el-Merverrûzî'yi kastettiklerini belirtir.

Eserleri. 1. *et-Ta'likâ* (*et-Ta'liku'l-kebir*). Mezhepler arası mukayeseli bir fıkıh kitabı olup İmâm Şâfiî'nin öğrencisi Müzenî'nin *el-Muhtasar*'ının geniş bir şerhidir. Müellif, eserinin ilmin önemi, Şâfiî ve önde gelen talebeleri, taklid ve icmâ konularını kapsayan girişinde ilimde derinleşen üç kişinin bulunduğunu söyler; Mâlik'in ahbârda güçlü, re'y ve istinbatta zayıf, Ebû Hanîfe'nin re'y ve istinbatta güçlü, ahbârda zayıf, Şâfiî'nin ise her iki alanda da güçlü olduğunu ve bu sebeple onun mezhebini seçtiğini belirtir. Merverrûzî'nin

Ebû Ali el-Merverrûzî'nin *et-Ta'likâ* adlı eserinin I. cildinin ilk sayfası (TSMK, III, Ahmed, nr. 718)

rûzî, İmam Şâfiî ve öğrencileriyle daha sonraki Şâfiî ulemâsı yanında Ebû Hanîfe ve talebeleri, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Evzâî, İbn Şihâb ez-Zührî, Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû Sevr, Hasan-ı Basrî, İshak b. Râhûye ve diğer birçok âlimin görüş ve de-lillerine yer vermiş, eleştirilerde bulunarak kendi kanaatini belirtmiştir. Kitap, özellikle İmam Şâfiî ve öğrencilerinden nakledilen görüş ve rivayetlerin değerlendirilmesi bakımından önem taşır. Nevevî bu eserin çok faydalı ve ayrıntılı bilgileri ihtiva ettiğini, fakat nüshaları arasında farklılıklar bulunduğunu belirtirken İsn-evî, Merverrûzî'nin birbirinden farklı iki *Ta'lik*'i olduğunu söyler ve bunun onu yazan öğrencilerin ihtilâflarından kaynaklandığına işaret eder. İbn Hallikân'dan naklen müellifin, öğrencisi Ebû'l-Feth Sehl b. Ahmed el-Ergiyânî için söylediği, "Hiç kimse onun gibi benim tarîkime (mezhep imamının görüşünü tesbitte yol ve yöntem) ta'likte bulunamadı; bana ait iki *Ta'lik* vardır" sözünü buna delil gösterir (*Tabakât*, I, 408; İbn Hallikân, II, 434; burada sondaki ifade yoktur). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan (III. Ahmed, nr. 718) ve tahâretle kısmen namaz bahislerini kapsayan I. cilde ait tek nüsha Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd tarafından neşredilmiştir (I-II, Mekke, ts. [1416/1995]). 2. *el-Fetâvâ*. Fukaha arasında meşhur olup bir nüshası Bibliothèque Nationale'de kayıtlıdır (nr. 983). 3. *Şerhu Fûrû'î İbni'l-Haddâd*. İbnü'l-Haddâd el-Kinânî'nin eserine yazdığı şerhtir. 4. *Tarîkatü'l-hilâl*. Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de yazma bir nüshası bulunan eseri (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 669) Muhammed en-Necîmî'nin neşre hazırladığı kaydedilmektedir (*et-Ta'lika*, neşredenlerin girişi, I, 72). 5. *Esrârü'l-fıkh*. 6. *Şerhu Telhîsi İbni'l-Kâs* (tamamlanmamış). İsn-evî son iki kitabın kendisinde bulunduğunu söyler.

BİBLİYOGRAFYA :

Merverrûzî, *et-Ta'lika* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Mekke, ts. (Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz), neşredenlerin girişi, I, 59-73; Ebû Âsım el-Abbâdî, *Tabakâtü'l-fukahâ'î's-Şâfi'iyye* (nşr. G. Vitestam), Leiden 1964, s. 112; Abdülgâfir el-Fârisî, *Târîhu Nisâbûr: el-Muntehâb mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1362 hş., s. 305; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 262; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân* (Cüdfî), V, 131, 132; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'î's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 492; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 164; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 134, 433-434; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 260-262; Sübkî, *Tabakât*, IV, 356-365; İsn-evî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 407-408; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâ-*

tü's-Şâfi'iyye, I, 244-245; Musannif, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut, ts. (Dârü'l-kalem), s. 234; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 310; De Slane, *Catalogue des manuscrits arabes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1883-95, s.197-198; Brockelmann, *GAL*, I, 484; *Suppl.*, I, 669; Karatay, *Arapça Yazmalar*, II, 644; M. Hasan Heyto, *el-İctihâd ve şakâatü müctehidi eş-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988, s. 214-215.

AHMET ÖZEL

MERVERRÜZİ, Ebû Hâmid

(أبو حامد المروزي)

Ebû Hâmid Ahmed b. Bişr b. Âmir el-Âmirî el-Merverrûzî (ö. 362/973)

Şâfiî müctehidi ve kadı.

Benî Âmir kabilesine mensup olup Horasan bölgesinde Murgâb nehrinin yukarı kesimindeki Merverrûz (Mervürüz) şehrinde doğdu; bu yere kısaca Merrûz denildiğinden nisbesi Merrûzî olarak da anılır. Bazı kaynaklarda Mervezî şeklinde zikredilirse de bu nisbe Murgâb'ın aşağı kısmında daha büyük bir şehir olan Merv ile (Mervüşşâhicân) ilgilidir. Şîrâzî ve İbn Hallikân'ın baba adını Âmir, dede adını Bişr şeklinde göstermeleri yanlıştır. Memleketinde ve İsferyân'da tahsil gördükten sonra öğrenimini Basra'da sürdürdü. Kaynaklarda hocalarından Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed el-Mervezî ve Ebû Ali Hüseyin b. Sâlih İbn Hayrân'ın adları geçer. Ebû Hayyân et-Tevhîdî onun Ebû'l-Hasan İbnü'l-Kattân'ın (Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî) meclisinde bulunduğunu kaydeder (*el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*, VIII, 124).

Basra'ya yerleşen Merverrûzî öğretimle meşgul oldu ve muhtemelen burada bir süre kadılık görevinde bulundu. Bundan dolayı "kadı" lakabıyla anılır. Kaynaklarda Şâfiîler'in önde gelen âlimlerinden olduğu belirtilerek ilim ve saygınlığından söz edilmekte, çeşitli konulardaki görüşleri yanında hikmetli sözlerine yer verilmektedir. Önde gelen talebelerinden Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin bildirdiğine göre Mu'tezile ulemâsından İbn Mugallîs ile münazara yapmış (*a.g.e.*, VI, 35-36), Vezir Ebû'l-Ferec İzzüdevle Muhammed b. Abbas'ın meclislerinde tartışmalara katılmıştır (*Meşâlibü'l-vezireyn*, s. 151). Yine Ebû Hayyân et-Tevhîdî onun siyer ve ahbâr konusunda derin bilgi sahibi, hâfızası güçlü, istinbat ve cedelle mahîr olduğunu belirtir (*el-Beşâ'ir ve'z-zehâ'ir*, II, 11). Merverrûzî, mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihad yapan

fıkıh âlimlerinden (ashâbü'l-vücûh) kabul edilir. Birçok öğrencisi arasında Ebû Muhammed el-İstahrî, Ebû'l-Kâsım ed-Dîneverî, Ebû'l-Feyyâz Muhammed b. Hüseyin el-Basrî, İbn Ebû Hâmid et-Tûsî, Ebû İshak el-Mihrânî, Ebû Ömer el-Bistâmî, Ebû Ali el-Hemedânî gibi âlimlerin adı geçmektedir. Ebû Hayyân et-Tevhîdî, 360 (971) yılında Bağdat'ta Merverrûzî'nin meclisinde filozof Ebû'l-Hasan el-Âmirî'yi gördüğünü kaydeder (*a.g.e.*, III, 93). Yine Ebû Hayyân'ın belirttiğine göre hayatının sonlarına doğru iki yıl Bağdat'ta kalan Merverrûzî tekrar Basra'ya döndü ve burada vefat etti. Ebû Muhammed künyeli fakih ve edip bir oğlu olduğu zikredilir.

Ebû Hayyân hocasının fıkıh, kelâm, tasavvuf ve diğer konulardaki görüş ve rivayetlerine *el-Beşâ'ir* ve *z-zehâ'ir* adlı eserinde geniş yer verir (I, 89-90, 147-148; II, 47-48, 116-117, 236; III, 152, 173; IV, 229, 234; V, 73-74, 126; VI, 149-150, 193-194; VII, 178, 245, 262-263; VIII, 137). Fıkıhın temelini Resûlullah'ın sünnetini bilmek, söz ve fiillerinden hüküm çıkarmak olduğunu söyleyen Merverrûzî hadisten çok kıyas, re'y ve istihsana başvurması sebebiyle Ebû Hanîfe'yi eleştirerek iki öğrencisi Şeybânî ile Ebû Yûsuf ve bunların devletle ilgileri olmasaydı mezhebinin silinip gideceğini ileri sürer (*a.g.e.*, VII, 62). Tasavvuf ehlinin zühd anlayışını da tenkit ederek zühdün kudret ölçüsünde emir ve nehiylere uymak, havf ve recâ arası bir durumda bulunmak ve hayır konusunda iyi niyetle kalbi ıslaha çalışmaktan ibaret olduğunu belirtir (*a.g.e.*, I, 203). Genelde fıkıh ulemâsına karşı müsamahalı bir tutum izlerken kelâmcıları şiddetle eleştirir ve onları Allah'ın diniyle oynamak ve şüpheleri yaymakla itham eder (*a.g.e.*, VII, 63).

Nevevî, künye benzerliği olan Ebû Hâmid el-İsferyânî'nin mezhep kaynaklarında "şeyh", Merverrûzî'nin ise "kadı" lakabıyla anıldığını, *el-Mühezzeb* (Şîrâzî) ve *er-Ravza*'da (Nevevî) çokça anılmasına karşılık Gazzâlî'nin *el-Vasîf*, *el-Vecîz* ve Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'inde zikredilmediğini belirtir. Nevevî ayrıca, "kadı" kelimesinin Horasan ulemâsının eserleriyle Gazzâlî'nin kitaplarında mutlak olarak zikredilmesi halinde Ebû Ali el-Merverrûzî'nin, Irak Şâfiî ulemâsının kitaplarında zikredilmesi halinde ise Ebû Hâmid el-Merverrûzî'nin kastedildiğini söyler.

Eserleri. Kaynaklarda Merverrûzî'nin *el-İşrâf 'alâ usûli'l-fıkh*, *el-Câmi'u's-şâgîr*, *Şerhu Muhtaşari'l-Müzenî* ve